

Byggðasafn Vestfjarða

Jón Sigurpálsson

Það var ekki friðvænlegt í henni veröld þegar Byggðasafn Vestfjarða var stofnað árið 1941. Seinni heimsstyrjöldin geisaði um víða veröld, Bretar höfðu hernumið landið árið áður og Kanarnir yfirtóku svo herlegheitin á stofnárinu. Á skömmum tíma losnaði Ísland úr kreppuástandi og atvinnuleysi sem hér hafði ríkt frá því fyrir heimskreppu og kvað svo rammt að henni að þjóðin var á barmi gjaldþrots. Íslendingum varð því fljótlega tamt að tala um blessað stríðið. Vestfirðingar upplifðu heimsstyrjöldina með öðrum hætti en flestir aðrir landsmenn. Það fór lítið fyrir dátum í fjórðungnum, þangað voru einungis sendir um 120 svokallaðir strandverðir sem höfðu það hlutverk að gæta lands og lýðs. Það var hins vegar á hafinu sem alvaran blasti við. Vestfirðingar hafa verið harðsnúnir sjósóknarar allt frá landnámi og nú voru fiskveiðar hugsanlega hættulegri en nokkru sinni fyrr. Mannskæð illviðri hafa alla tíð verið fylgifiskur sjósóknar, en á stríðsárunum bættist við hættan af kaubátum, tundurduflum og öðrum vígatölum sem rændu fjölmarga vestfirska sjómenn lífinu þar sem þeir voru við veiðar eða á siglingu með aflann til Bretlands. Í landi bjó fólk við skömmun á fjölmörgum vörum og þar ofaná bættist dýrtíðin, síhækkandi verðlag á öllu í þjóðfélaginu.

Í þessu umróti varð hugmyndin að Byggðasafni Vestfjarða til. Upphafid er rakið til blaðagreinar sem Bárður G. Tómasson, skipaverkfræðingur, ritaði í staðarblaðið Vesturland árið 1939 (Bárður G.

Tómasson, 1939). Bárður var það sem gjarnan er kallað „sigldur maður“. Hann var 19 ára þegar hann fór frá Ísafirði til Danmerkur og nam þar og í Englandi næstu 12 árin skipaverkfræði og vélfræði. Til Ísafjarðar kom hann aftur árið 1916 og stofnaði Skipabraut Ísafjarðar sem hann rak til 1944. Í greininni kom hann á framfæri við Ísfirðinga ósk sinni um að þeir tækju sig saman og létu smíða sexæring með gömlu lagi og öllum fargögnum. Bárður hafði það í huga að sexæringurinn yrði fyrsti vísir að héraðs- og sjóminjasafni byggðarlagsins. Hugmyndin fékk allgóðar undirtektir og var Jóhann Bjarnason, bátasmiður á Ísafirði og fyrrum formaður í Bolungarvík, ráðinn til að smíða sexæringinn að fyrirmynd eldri báts sem fenginn var að láni. Jóhann lauk smíðinni 17. júní 1941, sem skorið er í stafnlok bátsins og honum var gefið nafnið Ölver. Tæpu ári eftir að Bárður birti grein sína í Vesturlandi sendi hann bréf til bæjarstjórnar, þar sem fram kom að nú væru „líkur til að hjeradsminjasafn verði að veruleika á komandi vori, en húspláss fyrir slíkt safn ekki fyrir hendi.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1940). Jafnframt gerði hann grein fyrir gangi mála við smíðina á sexæringnum. Bárður falaðist eftir neðri hæð Hæstakaupstaðarbúðarinnar sem snýr að Aðalstræti. Hann fékk stuðning frá blaðinu Vesturlandi í ársbyrjun 1941: „Bárður G. Tómasson skipaverkfr. hefir sýnt mikinn áhuga á því, að hér í bænum þróadist hjeradsminjasafn, einkum um allt er snertir fiskveiðar,

01

en þar hafa Vestfirðingar alt frá landnáms tíð staðið í fremstu röð. Bárður ritaði bæjarstjórn s.l. sumar og óskaði að hún sæi um húsnæði undir muni þá, er þegar hafa safnast, en málið er óafgreitt enn þá. Má sízt launa áhuga Bárðar með tómlæti.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1956). Einhver hafa viðbrögð bæjaryfirvalda verið því í Vesturlandi í maí þetta ár birtist svohljóðandi frétt. „Á Sjómannadeginum verður sýndur nýsmíðaður sexæringur, er Bárður G. Tómasson hefir látið gera fyrir sjóminjasafn Vestfirðinga.“ (Sexæringurinn, 1941, bls. 1). Í bréfasafni safnsins er til váttryggingarskrteini fyrir „lausafé í eigu Héraðsminjasafns Vestfjarða í húsinu Aðalstræti 37, sexæringur með öllum útbúnaði, ásamt fleiru sem á safninu er.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1941). Hér er því hægt að staðsetja fyrsta húsnæði Byggðasafns Vestfjarða. Í dreifibréfi sem Bárður er

skrifaður fyrir 14. apríl 1941 segir m.a..

„Hver þjóð, nærri hvert þorp erlendis geymir sína sögu með táknrænum hætti, er sýna atvinnuhætti og menningu liðinna tíma. Hugmynd þessi er ekki ný í voru byggðarlagi; málið hefur verið rætt á héraðsmótum og öðrum fundum. Menn hafa skorað hverjir á aðra að hrinda málinu í framkvæmd. En til frekari framkvæmda hefur ekki komið fyrr en nú.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1941).

Tveir í stafni

Á fundi þann 23. júní 1941 komu nokkrir menn saman á skrifstofu bæjarstjórans á Ísafirði og ræddu um formlega stofnun Byggða- og sjóminjasafns Vestfjarða. Fundurinn virðist hafa verið að frumkvæði Guðlaugs

Rósinkranz, sem þá var yfirkennari Samvinnuskólans í Reykjavík. Guðlaugur gerði grein fyrir hugmyndum sínum um slíkt safn. Framhaldsfundur Byggða- og sjóminjasafns Vestfjarða var haldinn réttum mánuði seinna, 23. júlí 1941, á sama stað. Þar voru mættir, samkvæmt fundarboði Guðmundar Jónssonar frá Mosdal þeir „12 menn sem lofað höfðu að hafa forgöngu í málinu.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1941). Þessir menn voru: Guðjón E. Jónsson (1895), útibússtjóri Útvegsbanka Íslands, Jón Auðunn Jónsson, fyrrverandi alþingismaður, bæjarstjóri og athafnamaður, Bárður G. Tómasson, skipaverkfræðingur, Helgi Guðmundsson, bakarameisteri, Arngrímur Fr. Bjarnason, prentari, Guðmundur frá Mosdal, kennari, Þórleifur Bjarnason, kennari, Hannibal Valdimarsson, skólastjóri og síðar alþingismaður og Kristján Jónsson frá Garðsstöðum, erindreki Fiskifélagsins. Fjarverandi voru Rögnvaldur Jónsson, skipstjóri og Sigurður Guðmundsson, bakarameisteri.

Það má glögglega sjá að umræða hefur verið manna á meðal um málið í nokkurn tíma en ekki er ljóst hvort Bárður og Guðlaugur hafi verið í sambandi sín á milli varðandi þetta sameiginlega áhugamál, en í grein í Vesturlandi kemur fram að

„Bárður skipaverkfr. Tómasson hafði og s.l. ár, á eigin spýtur, ríðið drengilega á þetta vað með því að láta smíða árabát sexróinn, sem bæjarbúar eflaust minnast að var sýndur bæði í róðri og á siglingu á sjómannadaginn s.l. vor, mörgum til ánægju, — og verður sá bátur eign safnsins, ef á stofn kemst.“ (Vestfirðingabók og byggðasafnið, 1942, bls. 1).

Það vekur athygli að Bárður er ekki á fyrsta undirbúningsfundinum 23. júní en er hins vegar mættur á stofnfundinn mánuði seinna og er meðal þeirra 12 sem gáfu fyrirheit um forgöngu að safninu og ekki ósennilegt að þar hafi þessir forsprakkar sameinað krafta sína.

Í dreifibréfi, sem Guðlaugur Rósinkranz ritaði til brottfluttra Vestfirðinga í Reykjavík í október 1941, segir hann frá fyrrnefndum Jónsmessufundi, sem hafði það eina markmið að beita sér fyrir stofnun vestfirks byggðasafns (Skjalasafnið Ísafirði, 1941). Guðlaugur hafði áður kynnt hugmynd sína að stofnun safnsins í ræðu á Vestfirðingamóti sem haldið var á Hótel Borg árið 1940. Sú samkoma var upphafið að stofnun Vestfirðingafélagsins í Reykjavík 16. desember sama ár, en félagið hafði það megin markmið „að koma á stofn byggðasafni Vestfjarða.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1956).

Guðlaugur Rósinkranz frá Tröð í Önundarfirði var á þessum tíma yfirkennari Samvinnuskólans í Reykjavík. Hans verður þó lengst minnst fyrir að stýra nýju leikhúsi þjóðarinnar tæpum áratug síðar. Líkt og Bárður G. Tómasson var hann „sigldur maður“. Guðlaugur hóf skólagöngu sína að Núpi í Dýrafirði,

en sótti sér framhaldsnám til Bretlands og Svíþjóðar, nam hagfræði í 5 ár, m.a. við Stokkhólmsháskóla. Guðlaugur var ötull fylgismaður safnsins og dró ekki af sér sem sendiherra þess í Reykjavík. Hann stóð að Vestfirðingabók Vestfirðingafélagsins í Reykjavík. Bók þessi fór bæja á milli og ritaði fólk í hana nöfn sín með áheitum um peningagjafir eða gripi til safnsins. Með þessu móti safnaðist nokkurt fé og mörg loforð um muni til varðveislu. Í blaðinu Skutli birtist svohljóðandi auglýsing í maí 1942.

„Vestfirðingabók hefir nú farið allmikið um bæinn, og hafa fjöldamargir bæjarbúar ritað í hana nöfn sín. Hafa safnast hér 11600 krónur — og má telja, að vel skilji Ísfríðingar það, hve vel sé viðeigandi — og lærdómsríkt fyrir komandi kynslóðir, að hér verði komið upp byggðasafni. Vill nú Skutull vekja eftirtekt á auglýsingunni um Vestfirðingabók í blaðinu í dag.“ (Vestfirðingabók, 1942, bls. 72).

Vestfirðingabók er innbundinn í selskinn með hörðum spjöldum og geymd í glæsilegri öskju. Bókin var í umferð í á annan áratug og skrifaði Hannibal Valdimarsson, sem var í hópi þeirra sem fyrstir komu að byggðasafnshugmyndinni, grein í Alþýðublaðið 1954 um framgang þessa mikla átaks.

„Því miður eru þær upphæðir, sem söfnuðust fyrir stríð og fyrir gengislækkun nú orðnar lítils virði, og flytur sú staðreynd okkur heim sanninn um það, að vissast er að ljúka fjársöfnun með snöggu átaki og hefja framkvæmdir með það fyrir augum að ljúka a.m.k. einhverjum áfanga í byggingu byggðasafnsins.“ (Hannibal Valdimarsson, 1954).

Vormenn Íslands

Það er freistandi að gera tilraun til að átta sig á hver drifkrafturinn var að baki því að koma upp safni. Það er augljóst að tveir forsprakkar Byggðasafns Vestfjarða voru „sigldir menn“ sem vitnuðu í reynslu sína af söfnum sem þeir höfðu kynnst í útlöndum og áhrif þeirra á menningarlíf þjóðanna. Guðlaugur Rósinkranz sagði í dreifibréfi 1941:

„Vér Íslendingar höfum hingað til lítt gætt þess að varðveita þau verðmæti vor, er lýsa menningu, lifnaðarháttum og kjörum þjóðarinnar á liðnum öldum og áratugum. En flestar aðrar menningarþjóðir leggja á það mikla áherslu. Sökum þess að sögulegar minjar varðveita þekkingu á lífi þjóðanna á liðnum öldum, vekja heilbrigðan þjóð-armetnað og viðhalda tryggð við þjóðleg verðmæti, ber oss, eftir bestu getu, að varðveita þau þjóðlegu menningarverðmæti, er vér eigum, og má ei síðar vera að vér hefjumst handa.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1941).

Það sem einkenndi aldamótakynslóðina var þjóð-ernisvitund og viljinn til breytinga. Það var margt að gerast í atvinnulífi þjóðarinnar. Íslendingar voru að verða meiri og meiri þátttakendur í því afli sem barst erlendis frá. Vélvæðing atvinnulífsins til sjávar og sveita var í garð gengin.

Á fyrrnefndum fundi 23. júlí 1941 var Bygð- og sjóminjasafn Vestfjarða formlega stofnað og var Bárður G. Tómasson kosinn fyrsti formaður þess. Guðmundur Jónsson frá Mosdal, kennari á Ísafirði, var kosinn framkvæmdastjóri hópsins sem fór fyrir stofnun safnsins. Guðmundur hafði þá þegar kynnt hugmynd sína um húsnæði safnsins í sveitabæ sem hann hafði rissað upp og var samþykkt að sækja um lóð undir hann hjá kaupstaðnum, um leið og formlegri tilkynningu um stofnun safnsins var skilað inn til bæjaryfirvalda. Menn höfðu augastað á nokkrum stöðum í firðinum og ámalguðu það með erindi í júlí, sama ár, að fá lóð-arskika til að „bygga sveitabæ í vestfirskum stíl, naust og ef til vill fleiri byggingar.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1941). Var þá einkum horft til lands í eigu Seljalands í botni Skutulsfjarðar. Eitthvað stóð á svari bæjarins því erindið var ítrekað ári seinna með bréfi. Í svarbréfi bæjarstjórans, Jóns Guðjónssonar 15. júlí 1943 kemur fram að bréfitari Guðmundur frá Mosdal, bæjarráð og bæjarstjóri hafi gert sér ferð inn að Seljalandi og athugað staðhætti. Þegar þangað var komið og staðhættir skoðaðir voru menn sammála um að þessi staðsetning hentaði ekki fyrir byggðarsafnið. Héldu menn þá heim á leið en komu við á Stakkanesi og urðu allir samála um að „safninu mundi henta staður neðst á nesinu á húsmannslóð þeirri, sem Ólafur Kárasen hefir haft, en nú hefir Eyjólfur Bjarnason. Bæjarráð leggur til að Bygðasafni Vestfjarða verði gefinn kostur á ókeypis landi á þessum stað undir bæjarhús og sjóarhús.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1943).

Guðmundur frá Mosdal

Það er komið að stríðslokum. Bárður ritar bréf sem hann stílar á Bygðasafn Vestfjarða. Þar tilkynnir hann brottflutning sinn frá Ísafirði og gerir „nokkra grein fyrir tildrögum og smíði sexærings þess, sem ætlaður er „Bygðasafni Vestfjarða.““ (Skjalasafnið Ísafirði, 1945). Í bréfinu greinir hann frá smíðinni allt til ársins 1939 og ýmsum vankvæðum við að afla efnis til verksins vegna stríðsins. Í bréfinu afhendir Bárður stjórn safnsins sexæringinn til eignar skuldlausan. Jafnframt kemur í ljós að „ekkert varanlegt húspláss hefur fengist fyrir skipið, sem nú er á hvolftirjám í skipabrautinni.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1945).

Næstu árin eru tíðindalítil hvað málefni safnsins varðar. Stríðinu er lokið, Ísland gengur í Nató með Austurvallarhrelli árið 1949, kaldastríðsbrólt hefst og ratsjárstöðvar rjúka upp með tilheyrandi atvinnu-

tækifærum. Guðmundur frá Mosdal heldur lífi í glæðum byggðasafnsins og ritar háttvirtri bæjarstjórn bréf og þakkar jákvæðar undirtektir við erindi byggðasafnsins frá júlí 1943. Guðmundur skýrir í bréfinu þann drátt sem orðið hefur á framkvæmdum við sveitabæinn og óskar jafnframt eftir stækkun á reitnum sem safnið fékk úthlutað á Stakkanesi. Guðmundur gefur þá skýringu á framkvæmdaleyseinu að erfitt hafi verið að afla timburs og svo hitt „að ekki hafi fengist mannskapur til að vinna verkið á þessum dýrtíðartímum.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1946).

Ekki blés byrlega fyrir safninu um þetta leyti þar sem allir stjórnarmennirnir voru fluttir úr bænum og ekki kosnir menn í þeirra stað - einhverra hluta vegna. Guðmundur frá Mosdal var hinsvegar ódrepanði áhugamaður um vöxt safnsins og hélt ótrauður áfram sínu starfi og fór um sveitir með Vestfirðingabók undir hendinni og hét á mann og annan að ljá málefniinu lið með fjárframlögum eða gripum og leggja fé á vöxtu í lófa framtíðarinnar. (Jóhann Gunnar Ólafsson, 1956, bls. 114). Líkt og Bárður og Guðlaugur Rósinkranz lagðist Guðmundur Jónsson frá Mosdal í ferðalög og teygði menningu nágretta okkar:

„Strax á unga aldri var hann svo hagr á tré og járn að hann var hvattur til náms í myndskurði og árið 1912 fór hann sem lærlingur til Stefáns Eiríkssonar myndskurðarmeistara í Reykjavík og lauk námi með ágætum vitnisburði 1916. Að loknu námi fluttist hann til Ísafjarðar og hélt þar og í nágrenni námskeið í tréskurði. Árin 1919—1921 dvaldi hann í Noregi, Svíþjóð og Danmörku og kynnti sér heimaiðu og listiðnað og kennslu í þeim greinum, kynnti sér jafnframt forn norræna tréskurðarlist, og rannsakaði í þeim tilgangi fornminjar í söfnum og naut bóklegrar fræðslu um þessa grein.“ (Helgi Guðmundsson, 1956, bls. 23).

Guðmundur fékk aldrei að sjá drauminn um sveitarbæ byggðasafnsins rætast. Hann féll frá tæplega sjötugur að aldri árið 1956, en sýndi hug sinn í verki með því að arfleiða safnið að húsi sínu, Sóltúni, ásamt merkilegu bókasafni. Eftirmæli Guðmundar eru þau „að hann sé með sanni stofnandi safnsins og höfuðmáttarstólpi.“ (Jóhann Gunnar Ólafsson, 1958, bls. 57).

Jóhann Gunnar Ólafsson

Nú skal kynna til sögunar enn talsmann safnsins, Jóhann Gunnar Ólafsson, en hann kom til Ísafjarðar á haustmánuðum 1943 og tók við embætti bæjarfógeta og sýslumanns. Jóhann Gunnar varð strax áberandi vegna baráttu sinnar fyrir menningarmálum almennt og varð snemma vel að sér um sögu og menningu byggðarlagsins. „Gerðist hann fljótlega forystumaður í ýmsum félagsmálum Ísfróinga, þar sem hann gat beitt sér fyrir framgangi þessara mála og virkjað aðra

til samstarfs með sér.“ (Jón Páll Halldórsson, 1979, bls. 26). Jóhann Gunnar kom að stofnun Sögufélags Ísfríðinga snemma árs 1953. Eitt af markmiðum félagsins var að efla vöxt og viðgang byggðasafnsins og færa út starfsemi þess. Einnig var félaginu ætlað að halda úti riti með margvíslegum fróðleik um vestfirsku hagi. Jóhann Gunnar var kjörinn fyrsti formaður sögufélagsins og gegndi því starfi í 26 ár, eða þar til hann fluttist til Reykjavíkur árið 1968. Hann var einnig einn af 12 stofnendum Tónlistarfélags Ísfríðinga árið 1948, en lét ekki þar við sitja heldur kom hann með afgerandi hætti að þrautargöngu byggðasafnsins. Árið 1947 samþykkti alþingi lög um viðhald fornra mannvirkja og byggðasöfn. Þar segir í 4. grein:

„Nú ákvæður hérað eða héruð í sameiningu að koma upp byggðasafni, en ekki eru varðveittar á þeim slóðum fornar byggingar, sem eru taldar til slíkrar safngeymslu, að dómi þjóðminjavarðar, og á þá aðili eða aðilar rétt á styrk úr ríkissjóði til þess að reisa safnhús, allt að ¼ kostnaðar, enda samþykki þjóðminjavörður uppdrátt að húsinu og safnið verði að öllu leyti háð ákvæðum laga.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1947).

Jóhann Gunnar sá þarna sóknarfæri og var litid til þess

að sambærileg söfn voru að verða til víðar um landið. Eitthvað virðist, á þessum tímamarki, nafn safnsins vera á reiki. Jóhann Gunnar hafði af þekktri röggsemi gengið í það að blása lífi í glæðurnar sem voru líklega farnar að kulna í lúnum höndum Guðmundar frá Mosdal. Jóhanni hefur væntanlega þótt vænlegra að hefja nýja sókn með nýju nafni og kynnti Byggðasafn Ísfríðinga til sögunnar og vann að málefnum þess um stund. Jóhann Gunnar varð svo formaður stjórnar í sumarlok 1955 þegar Bæjarstjórn Ísafjardarkaupstaðar og sýslunefndir Norður- og Vestur Ísafjardarsýslna höfðu samþykkt og skipað menn í stjórn safnsins. Aðrir í stjórn þessa endurreista safns voru Einar Guðfinnsson, athafnamaður í Bolungarvík, sem var fulltrúi Norðursýslunnar og Kristján Davíðsson oddviti í Neðri-Hjarðardal fulltrúi Vestursýslunar. Sú ákvörðun Jóhanns Gunnars að breyta nafni safnsins úr Byggðasafn Vestfjarða í Byggðasafn Ísfríðinga var í sjálfu sér rökrétt. Orðið „Ísfríðingar“ hafði frá fornu fari haft víða skírskotun og náð yfir íbúa Ísafjardarsýslanna beggja, þar sem Jóhann Gunnar var nú sýslumaður. Hugsanlega hefur hann reiknað með að þungamiðjan í starfsemi safnsins myndi verða á norðursvæði Vestfjarða – í Ísafjardarsýslunum – og því tæplega þótt réttmætt að kenna það við landshlutann

allan. En allt um það, hver svo sem rök Jóhanns Gunnars voru fyrir þessari breytingu, þá kom fljótlega í ljós að hún naut ekki einróma stuðnings. Guðlaugur Rósinkranz óskaði þess í bréfi 2. nóvember 1956 fyrir hönd Vestfirðingafélagsins í Reykjavík að nafninu yrði breytt úr Byggðasafni Ísafirðinga í Byggðasafn Vestfjarða. Jóhann Gunnar bar erindið undir Kristján Eldjárn þjóðminjavörð „sem telur ekkert mæli gegn því og að það sé ákjósanlegt, til þess að fá samvinnu allra aðila um málefnið.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1956). Nokkru fyrr þetta sama ár hafði bæjarstjórn samþykkt að Byggðasafn Ísafirðinga fengi til afnota hluta af loftinu á Sundhöll Ísafjarðar (Skjalasafnið Ísafirði, 1956). Í bréfi sem dagsett er 16. maí óskar Jóhann Gunnar eftir blessun þjóðminjavarðar á húsnæðinu og svaraði þjóðminjavörður um hæl þremur dögum síðar. Hann samþykkir húsnæðið fyrir sitt leyti ásamt því að koma með athyglisverða ábendingu:

„Ég tel það happ að eiga kost á þessum samastað, og áreiðanlega verður að öllu leyti viðráðanlegra að hafa það þarna heldur en í bæ með gömlu sniði. Ég held, að það sé ekki heldur vel ráðið, að mörg byggðasöfn séu með því sama sniði. Þér vitið, að slíkt fyrirkomulag hefur verið valið í Skagafirði, og Þingeyingar ætla einnig að hafa sitt safn þannig, í bænum á Grenjaðarstað. Í Skógum undir Eyjafjöllum hefur hinsvegar verið byggt sérstakt hús handa safninu og virðist það prýðilegt. En semsagt, mér virðist heppilegt, að ekki séu öll byggðasöfn eins og gerð eftir sömu forskrift.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1956).

Þjóðminjavörður er nokkuð afdráttalaus um að fjölbreytnin sé vænlegust til árangurs í uppbyggingu safnsins. Þann 17. janúar 1957 skrifaði Guðlaugur Rósinkranz formanni stjórnar safnsins Jóhanni Gunnari og gladdist yfir því að nafni safnsins skyldi hafa verið breytt til fyrra horfs. Hann gerði ráð fyrir að Vestfirðingafélagið í Reykjavík myndi nú hefjast „handa um happdrættið til fjáröflunar fyrir Byggðasafn Vestfjarða.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1957). Jóhann Gunnar svaraði bréfinu, um hæl og þakkaði:

„fyrir góða samvinnu að koma byggðasafninu á fót. Ætli ekki sé í Reykjavík einhver lagtækur Vestfirðingur, sem vildi gera hæfilega stórt „módel“ af vestfirskum bæ eftir uppdrætti Guðmundar sem þegnaskylduvinnu fyrir málefnið? Safninu yrði að slíku mikill fengur, auk sem það yrði til mikils sóma fyrir smiðinn.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1957).

Sjálfsgagt hefur einhver sagt af minna tilefni að nú sé hún Snorrabúð stekkur. Hryggjarstykkið sjálft, sveitabærinn, orðið að módeli.

Ragnars þáttur Ásgeirssonar

Það næsta sem af safninu er að fréttar er að hús Guðmundar frá Mosdal, Sóltún við Hlíðarveg 1 er selt á 140 þúsund krónur í nóvember 1957. Við uppgjör ársins var fjárhagur safnsins „sæmilegur“ (Jóhann Gunnar Ólafsson, 1958, bls. 57) eins og það er orðað, rúmar 202 þúsund krónur. Hafist var handa við að koma húsnæðinu á Sundhallar loftinu í viðunandi ástand til sýninga. Sundhallarbygging Guðjóns Samúelssonar var reist árið 1946 með flötu þaki þar sem sundlaugargestir áttu að geta notið útiveru og jafnvel farið í sólbað. Þegar hér er komið sögu voru menn búnir að jata sig sigraða fyrir lekavandamálum flatra þaka, sem margir þekkja enn þann dag í dag. Það var því ákveðið að setja ris á húsið, en að einu þurfti að huga fyrst, - að koma safngrip númer eitt, sexæringnum Ölveri, upp á þakið. Síðan yrði risið byggt yfir hann. Í fundargerð bæjarráðs má lesa um ósk Jóhanns Gunnars um leyfi fyrir því „að árabátur, sem byggðasafnið á, yrði settur upp á þakhæðina, áður en þakið verður sett yfir húsið.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1956). Í Vesturlandi 1958 er frétt af gangi mála á safninu:

„Byggðasafnið hefur eflzt mikið á þessu ári. Munir þess voru fyrst sýndir opinberlega á þessu ári. Fjöldi fólks sótti sýningarnar, og varð það til þess að vekja almennan áhuga fyrir því. Ragnar Ásgeirsson, ráðunautur, ferðaðist í september á vegum safnsins um Dýrafjörð, Öndurfjörð, Súgandafjörð, Álftafjörð og Bolungavík og varð honum mjög vel ágengt. Einnig vann hann að skrásetningu á munum safnsins, en þeir eru nú orðnir 1209. Voru þeir 693 þegar Ragnar hóf söfnunarferðir sínar í haust. Þótt byggðasafnið eigi orðið álitlegt safn muna, vantar þó enn mikið á, að til sé í fórum þess hvað eina, sem notað var við störf manna til sjávar og sveita á fyrri öld og hver maður þurfti á að halda í lífi sínu og bústangi. Einnig á safnið lítið af skarti og fatnaði öllum. Af sjóminjum vantar safnið enn líkön af ýmsum gerðum skipa, og margt af verkfærum, sem notuð voru við sjó og fiskveiðar. Safnstjórnin færir öllum þeim, sem fært hafa safninu gjafir, beztu þakkir. Jafnframt skorar safnstjórnin á menn að hlynnu að safninu og láta til þess ganga allar fornar menjar, sem þeir eiga eða finna.“ (Frá Byggðasafni Vestfjarða, 1958, bls. 3).

Hér má segja að Ragnars þáttur Ásgeirssonar hefjist. Jóhann Gunnar óskaði eftir því í bréfi til Búnaðarmálastjóra árið 1956 að „Ragnar Ásgeirsson ráðunautur ferðist um Ísafjarðarsýslu í ágústmánuði á vegum safnsins og safni munum til þess.“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1956). Í öðru bréfi rúmunum tveimur mánuðum seinna þakkaði Jóhann Gunnar búnaðarmálastjóra fyrir hans leyfi fyrir því að Ragnar færi um héraðið og safnaði munum og loforðum um gjafir til safnsins.

Jafnframt lagði hann áherslu á að „Ragnar haldi áfram þessu starfi á þessu eða næsta ári“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1956). Sú varð líka raunin og á næstu árum ferðaðist Ragnar um stórt, torfarið og einangrað svæði safnsins og safnaði gripum. Hann annaðist einnig frumskráningu og merkingu gripa safnsins í aðfangabók. Verkið vann Ragnar á Sundhallarloftinu í ókyntu húsnæðinu, skráði í bókina og skrifaði á merkimiða með lindarpenna númer hvers hlutar. Jóhann Gunnar formaður sendi bréf til bæjarstjórnar í nóvember 1958 og benti á að „húsakynni þau, sem Byggðasafn Vestfjarða hefur fengið til umráða í íþróttarhúsinu, eru ennþá ófullgerð. Þannig eru útveggir og þak óeinangrað...“ (Skjalasafnið Ísafirði, 1958). Þetta hefur án vafa verið á stundum ónotaleg vist hjá Ragnar á köldum vetrardögum. Engu að síður hélt hann áfram að vinna stíð ómetanlega starf fyrir safnið allt til ársins 1963.

Krúnudjásnið í Neðsta

Jóhann Gunnar lét sér ekki nægja að sinna byggðasafninu og sögufélaginu, heldur kom hann einnig að stofnun Listasafns Ísafjarðar árið 1963, en það var fyrsta listasafnið sem stofnað var utan Reykjavíkur. Þessu nýja safni var ætlaður staður í sambyli við byggðasafnið á Sundhallarloftinu. Auk þessa hafði Jóhann í nafni Byggðasafns Vestfjarða, hafði þunga baráttu fyrir varðveislu 18. aldar húsanna á Ísafirði í greinum um byggðasafnið sem birtust ár hvert í Ársritum Sögufélags Ísfirðinga. Máli sínu til stuðnings vitnaði Jóhann í Hörð Ágústsson, listmálara sem skrifaði um þessi hús í menningartímaritið Birting 1962, 1. og 2. hefti. Á þessum tíma hafði bæjarstjórn ákveðið að láta rífa íbúðarhúsið í Hæstakaupstað. Skemmst er frá því að segja að með þessum athugasemdum Jóhanns Gunnars var þeirri ákvörðun frestað og óskaði bæjarráð eftir að Jóhann Gunnar skrifaði greinargerð um málefni hina öldnu húsa. Þessi saga verður ekki rakin frekar hér en eitt er víst að ekkert varð að niðurrífi Hæstakaupstaðarhússins og húsanna í Neðstakaupstað og eru þau í dag sannkölluð krúnudjásn Ísafjarðarbæjar.

Þegar hér er komið sögu er farið að saxast verulega á sjóði safnsins. Sundhallarloftið var innréttað með eftirlíkingum af baðstofulofti, eldhúsi, smiðju og öðrum þeim húsakynnum sem féllu að eldri búskaparháttum. Þetta var allt smíðað haganlega undir súðina auk sýningakassa sem stóðu úti á gólfi. Gísli Gestsson safnvörður á Þjóðminjasafni Íslands hafði komið og kynnt sér húsnæðið og gaf fyrirheit um að senda teikningu af skipulagi sýningarinnar. Árið 1968 lét Jóhann Gunnar af bæjarfógetastarfinu, fluttist úr bænum og sneri sér að ritstörfum í Reykjavík. Bæjarstjórn Ísafjarðarkaupstaðar samþykkti eftirmann hans, Jón Páll Halldórsson. Jón Páll minnst læriföður síns og fyrirrennara með hnitmiðaðri persónulýsingu í

minningargrein í Morgunblaðinu árið 1979. „Hann var á sinn veg ráðríkur maður, vildi fá það fram, sem hann ætlaði sér og gat verið þykkjubungur, ef það ekki tókst. Hann gat líka verið barnslega glaður, þegar honum tókst að koma áhugamálum sínum heilum í höfn.“ (Jón Páll Halldórsson, 1979, bls. 26). Þetta lundarfar er ekki það sem einkennir safnmenn, svona almennt, því þeir sjá yfirleitt markmið sín birtast í óralangri fjarlægð þó það sé kannski ekki alveg einhlítt. Eins og fyrr segir vakti Jóhann Gunnar fyrstur manna athygli á nauðsyn þess að friðlýsa verslunarhúsin í Neðstakaupstað og Faktorstúsið í Hæstakaupstað og lagði mikla vinnu í að kynna sér sögu húsanna.

Við þau nánun tengsl sem urðu á milli safnsins og sögufélagsins varð til sú hefð að Ísafjarðarkaupstaður lét sögufélaginu það eftir að tilnefna sinn mann í stjórn safnsins. Sögufélag Ísfirðinga varð með þessu óformlegur bakhjarl safnsins á ýmsan hátt. Fyrir áeggjan sögufélagsins o.fl., sem er hægt að rekja allt til ársins 1963, óskaði bæjarstjórn árið 1975 eftir friðlýsingu 18. aldar húsanna á Ísafirði. Það voru húsinn í Neðstakaupstað og Faktorstúsið í Hæstakaupstað. Samfara þessu varð til ný nefnd í stjórnsýslu kaupstaðarins, húsafríðunarnefnd. Í nefndinni sátu pólitískt skipaðir fulltrúar auk eins frá Sögufélagi Ísfirðinga. Nefndin starfaði af óvenjulegri þrautseigju og er óhætt að fullyrða, án þess að á aðra nefndarmenn sé hallað, að fulltrúi sögufélagsins í nefndinni, Jón Páll Halldórsson hafi leitt störf nefndarmanna.

Það er mikilvægt að þeirra sem stóðu að stofnun safnsins verði minnst fyrir óeigingjarnt starf og ekki síður fyrir áhuga þeirra á að glæða skilning samborgara sinna á varðveislu sögulegra minja. Í rauninni er rannsóknarinnar vert að skoða hvatann að stofnun margra safna á nánast sama áratugnum fyrir og eftir miðbik síðustu aldar.

Stöðugt voru góðir gripir að berast safninu og voru þeir orðnir ríflega 2000 árið 1966 þegar Ísfirðingar minntust 100 ára afmælis bæjarstjórnar. Safnið tók þátt í tímamótunum og kom ásamt sögufélaginu að sögusýningu á sundhallarloftinu sem Ingvi Hrafn Magnússon auglýsingateiknari hannaði samkvæmt tíðaranda þess áratugar. Jón Hermannsson loftskýtamaður og lífskúntner gerði veglegt módel af kaupstaðnum eins og hann leit út árið 1866 og lögðust menn í mikla rannsóknarvinnu við gerð þess.

Starfsemi safnsins var næstu árin með hefðbundnu sniði svo ekki sé fastar að orði kveðið. Vestfirðingar færðu því gripi til varðveislu jafnt og þétt og safninu var haldið opnu á Sundhallarloftinu á sumrin með fórnfúsu starfi Guðmundar Ebenesers Benediktssonar og dóttur hans Flóru. Opíð var reglulega yfir sumarmánuðina en yfir vetrarmánuðina var það opíð, „þegar tilefni gafst til og þess var óskað t.d. þegar hópar komu í heimsókn til bæjarins og

01

einnig jókst það mjög að kennarar heimsóttu safnið með nemendur sína á skólatímanum.“ (Jóhann Gunnar Ólafsson, 1958, bls. 57).

Nýtt upphaf

Haustið 1984 var Jón Sigurpálsson myndlistarmaður ráðinn til að veita safninu forstöðu. Samhliða safninu átti hann að sjá um uppbyggingu friðlýstu húsanna í kaupstaðnum og Listasafns Ísafjarðar. Til að byrja með var safnið friðsæll og þægilegur vinnustaður eins og almennt var litið á, með sýningaraðstöðu á loftinu títtnefnda. Fyrirrennarar höfðu stillt upp hverskyns gripum smekklega og komið fyrir örs máum hvítum miðum með grunnupplýsingum um hvern hlut. Ónæði af gestakomum var hæfilega lítið, en þeir gestir, sem þrömmuðu þrepin 40 upp á Sundhallarloftið voru um 800 á ári. Nýráðinn forstöðumaður réði Steinunni Kristjánsdóttur síðar fornleifafræðing til yfirsetu um sumarið. Sjálfur fór hann að stússast í friðlýstu húsunum. Í stórum dráttum liðu næstu fjögur árin með þessum hætti en eiginlega má segja að friðurinn hafi verið úti árið 1988. Byggðasafnið fékk þá afnot af Turnhúsinu í Neðstakaupstað til sýningahalds og þá þegar var ákveðið að ekki yrði sett upp hefðbundin byggðasafnssýning með rokkum og strokkum, heldur yrði leitast við að gera þeim þætti sem Vestfirðingum hefur staðið næst í gegnum tíðina vegleg skil og sett

var upp sýning um líf sjómanna frá örófi til dagsins í dag. Á fyrsta starfsárinu í Turnhúsinu margfaldaðist aðsókn að safninu. Allt er í lífinu hverfult og hefur Byggðasafn Vestfjarða ekki farið varhluta af því frekar en aðrir. Allt frá árinu 1264 voru sýslur sérstakt stjórnsýslustig á Íslandi, en það var lagt niður í tveimur áföngum; fyrst með nýjum sveitarstjórnarlögum 1986 þegar sýslunefndir voru aflagðar og vald þeirra fært til sveitarfélaga, og síðan með lögum um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði 1989 þegar hlutverk sýslumanna var endurskilgreint. Til að auka en frekar á flækjustigið tóku menn upp á því að sameina sveitarfélög um allt land árið 1996.

Við þá sameiningu varð til Ísafjarðarbær úr Ísafjardarkaupstað, Suðureyri, Flateyri og Þingeyri og dreifbýli. Í þessu umróti varð upplausn í stjórn byggðasafnsins sem lenti á milli stafs og hurðar í nýju stjórnskipulagi. Þetta hafði þær afleiðingar að engin stjórn var starfandi frá árinu 1996 til vorsins 2005 með forstöðumann sem reyndi að halda í horfinu þar sem honum var ekki sagt upp í þessu pólitíska fávíðri. Árið 2005 var skipuð ný stjórn og voru það sveitarstjórnir í Ísafjarðarbæ, Bolungarvíkurkaupstað og Súðavíkurhreppi sem skipuðu hver sinn stjórnarmann ásamt varamönnum.

Upp úr 1990 lágu fyrir hugmyndir stjórnar um nýbyggingu fyrir safnið á safnsvæðinu í

Neðstakaupstað. Hjörleifur Stefánsson arkitekt og hönnuður að öllum framkvæmdum við friðlýstu húsin á svæðinu, var fenginn til að gera frumhönnun á byggingunni. Þessi áform tóku á sig hinar einkennilegustu stefnur í róti sameiningar sveitarfélaganna. Forstöðumaður og arkitekt fóru í þrákellnilega göngu með hugmyndina og varð lítið ágengt í fyrstu, en þokuðu málinu þó nægilega vel áfram til að það gleymdist ekki alveg.

Það má sannarlega segja að Ísafjarðarbær hafi á þessu tímabili tekið safnið í föstur þar sem það kúrdi í einni krónni með hlutastarfsmann. Nú var staðan hins vegar orðin þannig að hið hefðbundna starf var minningin ein. Sjóminjasýningin í Turnhúsinu fékk betri viðtökur en nokkurn hafði óráð fyrir og straumur gesta til safnsins þyngdist umtalsvert. Verkefnin urðu fleiri og fjölbreyttari, sem um leið þýddi að kröfurnar til safnsins og starfsmannsins breyttust. Hjá Byggðasafni Vestfjarða var nú svo komið að einn hlutastarfsmaður gat ekki annað öllu sem gera þurfti. Það var því orðið tímabært að fjölga í starfslíðinu og verður ekki annað sagt en að Ísafjarðarbær hafi brugðist stórmannlega við þegar ósk um slíkt var borin upp. Haustið 1999 var Heimir Gestur Hansson sagnfræðingur ráðinn í fullt starf safnvarðar. Bakgrunnur Heimis kom sér vel og vann hann auk annarra safnstarfa að gerð texta við fjölmargar sýningar sem safnið stóð fyrir.

Ferðapjónustusafn

Á þessum árum komst nokkuð í tísku hugtakið „menningartengd ferðapjónusta“, þó svo að auðvitað hefði ferðamennska hingað til lands alla tíð átt sér öðrum þræði rætur í menningu landsins. Þessari tísku fylgdi krafa um að söfnin teygðu sig æ lengra út fyrir hið hefðbundna varðveisl- og fræðslustarf. Safnmenn þekkja að ekki er lengur nóg að safnið sé á sínum stað og bíði þess að gestir komi og fylli sali þess. Krafa dagsins er sú að safnið leiti sjálft út á við, teygji sig til fólksins og verði virkari þátttakandi en áður í bjarlífínu og þjónustu við ferðafólk. Nútíma safnmaður, a.m.k. sá sem vill þrífast á litlu safni úti á landi, getur ekki verið grámyglulegur grúskari sem grúfir sig yfir fræðin í friði fyrir öllu og öllum. Þvert á móti þarf safnmaðurinn að hafa allt til að bera í senn: vera safngrúskari og sagnfræðingur, grafískur hönnuður, skemmtikraftur, trúður, vert og veislustjóri, uppvaskari og eldabuska, ræstítæknir og rekstrarfræðingur.

Það má segja að Byggðasafn Vestfjarða hafi fyrst farið út fyrir hina hefðbundnu sýningarstarfsemi safna árið 1993, þegar menningardagskráin Sumarkvöld í Neðsta hóf göngu sína í Tjörúhúsinu. Þetta voru menningar- og skemmtikvöld, þar sem flutt voru erindi um ýmsa þætti úr sögu héraðsins í bland við viðeigandi tónlist, auk þess sem kynntur var safngripur sem tengdist umræðuefni kvöldsins. Þessi

dagskrá var miðuð við að höfða jafnt til heimafólks og ferðamanna, og var jafnan haldin öll fimmtudagskvöld í júlí. Safnið kom að sumarkvöldunum í rúman áratug og má segja að árleg saltfiskeisla safnsins hafi tekið við af þeim árið 2002, en fyrst var efnt til veislunnar þegar þess var minnst að 150 ár voru liðin frá stofnun Ásgeirsverslunar á Ísafirði. Veislurnar eru orðnar ómissandi í sumarverkefnum safnsins og er þeim öðrum þræði ætlað að boða fagnaðarerindið um ágæti saltfisksins sem kom þjóðinni í þær álnir sem hún komst í og nýtur enn í dag.

En eftirspurnin eftir þátttöku safnsins í vestfirsku menningarlífi hélt áfram að aukast. Um hverja páska halda Ísafirðingar Skíðavíkuna, sem er helguð skíðaiþróttinni en er jafnframt krydduð með ýmskonar skemmtunum eins og tónlistarhátíðinni Aldrei fór ég suður, sem óþarft er að kynna og margskonar menningaruppákomum öðrum. Skíðaiðkun á sér ríka hefð á staðnum og til að heiðra þá hefð hafði safnið fastan dagskrárlið á Skíðavíku, svonefnda Tviþekppni Byggðasafns Vestfjarða. Mótið var í anda fyrstu skíðakeppni sem heimildir eru um á Vestfjörðum og voru keppnisgreinarnar tvær: rennsli með sneiðingum og 120 skrefa hlaup á skíðum. Allir keppendur notuðu útbúnað úr fórum safnsins og sett voru ströng skilyrði um snyrtilegan klæðaburð. Heldur þótti þetta tiltæki á gráu svæði hjá forvörsluþenkjandi safnfólki en það naut mikilla vinsælda Skíðavíkgesta þau 10 ár sem keppnin var haldin.

Strand- og sjávarminjar

Eins og fram kom í upphafi þessa greinarkorns, var það hugmynd Bárðar G. Tómassonar, forgöngumanns um stofnun safnsins, að það yrði héraðs- og sjóminjasafn. Fyrsti skráði gripur safnsins er sexæringurinn Ölver, vestfirskur bátur með öllum fargögnum. Ölver er þungamiðjan í áhrifaríkri sýningu um verbúðarlíf í Ösvör í Bolungarvík. Báturinn var í burðarhlutverki og var siglt við gerð heimildarmyndar LÍÚ um Verstöðina Ísland árið 1991, sem Erlendur Sveinsson kvikmyndagerðarmaður stýrði.

Eftir að sýningaraðstaðan í Turnhúsinu var tekin í notkun fengu sjóminjar að njóta sín mun betur en áður og sögufrægum bátum í eigu safnsins tók að fjölga. Samkvæmt venju voru slíkir bátar einfaldlega dregnir á land þar sem þeir voru hafðir bæði til geymslu og sýnis. Það sýndi sig þó að sú varðveisluaðferð var ekki í alla stadi góð og trébátar vildu grotna og skemmast býsna hratt við slíkar aðstæður. Viður er jú lifandi og sumpart vandmeðfarið efni, enda geyma þjóðsögur og hjátrú ýmis konar leiðbeiningar um það hvernig á að umgangast hann við bátasmíðar. „Reynirinn dregur til botns en einirinn heldur á floti“ var haft á orði á Vestfjörðum.

Það má segja að árið 2002 hafi markað nýtt upphaf hvað verndun sögulegra báta snertir. Þá var

tekin sú ákvörðun hjá safninu að framvegis skyldu bátar þess vera varðveittir þar sem þeir njóta sín best, á sjó. Ráðist var í metnaðarfulla viðgerðarvinnu á bátaflotanum og var Gestur frá Vigur þar fyrstur í röðinni. Þetta ár var þess minnst að rétt öld var liðin frá því að vél var fyrst sett í íslenska fiskibát. Sá bátur, Stanley, hvílir á hafsbótnei en Gestur er að því best er vitað elsti fulltrúi íslenskra báta frá frumbersku vélvæðingarinnar. Hann hafði staðið hnípinn og beðið örlaga sinna á fjörukambinum fyrir utan safnið allt frá árinu 1988, en gekk nú í endurnýjun lífdaga. Ákvörðun var einnig tekin um að beita sömu aðferðafræði á aðra báta safnsins og er nú svo komið að sjó bátar af 15 eru varðveittir á sjó. Aðrir eru í ferli yfirhalningar og eru þar mislangt komnir. Að auki fóstrar Byggðasafn Vestfjarða tvo báta í eigu Þjóðminjasafns Íslands. Þetta verkefni naut styrks frá fjárlaganefnd Alþingis fyrstu árin, enda um nýjung að ræða í safnastarfi hér á landi. Allt saman varð þetta svo að hluta til „menningartengd ferðapjónusta“ þegar farið var að bjóða ferðafólki í siglingar á safngripunum. Upphaflega var gerð afar metnaðarfull áætlun um verkefni sem kallað var Gullkistan og hafði það að markmiði að leyfa gestum að kynna veiðum og vinnslu á fiski, allt frá því að sá guli beit á öngulinn þar til búið var að gera úr honum dýrindis sólþurrkaðan saltfisk, tilbúinn til útflutnings. Það verkefni hefur ekki enn orðið að veruleika að fullu, en safngestum hefur þó staðið til boða að fara í útsýnissiglingar á Gesti og á veiðar með öðrum merkur báti úr flota safnsins, Gunnari Sigurðssyni. Einnig hefur safnið sólþurrkað 1 – 2 tonn af saltfiski á þurkkreit fyrir framan safnið og selt gestum og gangandi, auk þess sem fiskurinn hefur verið seldur í verslunum um langt árabil.

Eins og nefnt var hér að ofan átti vélvæðing íslenska bátaflotans 100 ára afmæli árið 2002. Sú vél sem fyrst kom til landsins, var sett í bát hér vestra og minnst safnið tímamótanna m.a. með sýningu þar sem saga þessa merka viðburðar var rakin. Á sýningu þessari var sýnd vél úr eigu Þjóðminjasafns Íslands af Möllerup gerð, eins og sú sem fyrst var sett í íslenskan fiskibát. Með grúski safnmanna fundust vísbendingar um að hugsanlega væri vél Þjóðminjasafnsins einmitt sú sama og sett var í bátinn Stanley árið 1902. Vísbendingarnar virtust a.m.k. nógu sterkar til að málið yrði rannsakað enn frekar. Það kom því verulega á óvart að niðurstöðu rannsókna okkar var tekið af miklu tómleiti af hálfu Þjóðminjavörslunnar og algjört áhugaleysi virtist vera á ræðgátunni.

Það var ljóst að áherslur safnsins sem og annarra safna á þessu sviði mættu töluverðu áhugaleysi af hálfu Þjóðminjavörslunnar. Um langan tíma var engu líkara en að þjóðararfurinn væri nær eingöngu í kumlum fornra kapp, bænda og kirkjuhöfðingja vitt og breytt. Upplifun þjóðarinnar væri lík því sem ferðafélagarnir Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, lýstu á 18. öld þegar

þeir sögðu að helsta ógæfa Íslendinga fælist í því að útlendingar hefðu fyrst og fremst þekkt til í verstöðvum við sjávarsíðuna þar sem umgengni, hóbýli og mataræði væru með versta móti, auk þess sem þar byggju ekki dæmigerðir Íslendingar, heldur fólk sem spillst hefði af samgangi við útlendinga.

Í þessu andstreymi fylkti safnið sér í lið með öðrum söfnum sem höfðu svipaðar áherslur og stofnuðu Samband íslenskra sjóminjasafna árið 2006. Þessi framhleygni var með fullri vitneskju þáverandi Þjóðminjavarðar sem jafnframt var áfram um að koma þessu í sæmandi horf eftir að hafa lokað Sjóminjasafni Íslands í Brydepakkhúsinu í Hafnarfirði árið 2004. Það er kaldhæðnislegt að á sama ári opnaði Þjóðminjasafn Íslands sali sína við Suðurgötu í Reykjavík eftir áralangt viðgerðarferli með fastri sýningu sem ber hinn metnaðarfulla titil: Þjóð verður til – menning og samfélag í 1200 ár.

Fjárlaganefnd Alþingis hélt lífinu í bátaverkefnum Byggðasafns Vestfjarða. Áherslur safnsins varðandi varðveislu báta spurðust út og margir vildu sjá báta sína varðveitta þar. Mörkuð var stefna sem miðaðist við ástand og sögulegt mikilvægi bátsins hvað varðar lag, einkenni og bátssmið svo eitthvað sé nefnt. Björgunarskútuna Maríu Júlíu eignaðist safnið árið 2004, á móti safni Egils Ólafssonar á Hnjóti. Jóhann heitininn Ásmundsson veitti safni Egils forstöðu og hafði frumkvæði að því að varðveita þetta merkilega skip og samdi við fyrri eigendur þess um yfirtökuna. Samvinnuverkefni safnanna er vafalaust eitt af stærri verkefnum sem söfn hér á landi hafa fastbundist um að ráðast í. Jóhann var skeleggur fulltrúi safnmanna meðan hans naut við og var það mikið reidarslag að missa þann liðsmann rétt fyrir áramótin 2004 eftir stutt dauðastríð. Við fráfall Jóhanns tók Byggðasafn Vestfjarða að sér alla umsýslu sem verkefnið kallaði á. Mariuverkefnið hefur vissulega þumlungast áfram en er eitt af fjölmörgum dæmum um þegar lítið fjármagn etur kappi við eyðingarmáttinn.

Safnið sem aldrei sefur - geispar

Snemma jóladagsmorguns fyrir mörgum árum fékk forstöðumaður safnsins fyrirspurn í samtali frá öldnum grúskara austan af landi, sem augljóslega þóldi ekki bið. Spurt var hversu margir taumarokkar væru í safneigninni, úr hvaða efni þeir væru og jafnframt stærð þeirra. Það var greinilega reiknað með að safnið væri sívakandi - svæfi aldrei. Ég hygg að margir starfsmenn safna á landsbyggðinni deili samskonar reynslu.

Árið 2004 hvarf Heimir Hansson á braut til að afla sér menntunnar á öðrum vettvangi og Björn Baldursson var ráðinn í hans stað. Björn er búfræðingur að mennt, hættur bústörfum í eyjunni Vigur, kominn á mölina eins og sagt er. Viðtæk reynsla Björns kom safninu vel, með honum bættist verulega við fjölbreytta eiginleika sem safnmaður þarf til að bera, smiður á járn

og tré, undirstöðuatriði í vélfræði og pungapróf svo eitthvað sé nefnt. Verklegar framkvæmdir vöfðust ekki fyrir bóndanum og var hann fljótur að tileinka sér þau fjölbreyttu verkefni sem á undan eru tíunduð.

Eins og áður hefur komið fram var safnið í tilvistarlegu móki en lifði sjálfstæðu lífi, ef svo má segja á þessum tíma, án safnstjórnar, en undir verndarvæng bæjarstjórnar. Svo gerðist það loks að ný safnstjórn var skipuð og hélt hún sinn fyrsta fund í júnímánuði 2005. Formaður stjórnar og fulltrúi Ísafjarðarbæjar var Guðfinna M. Hreiðarsdóttir sagnfræðingur. Á þessum tíma var fyrsti áfangi nýbyggingar safnsins í Neðstakaupstað á lokastigi og var þetta rúmlega tíu ára hugarfóstur formlega vígt í júnímánuði þetta sama sumar. Með þeim áfanga gjörbreyttist aðstaða safnsins í geymslumálum sem og aðstaða til skráningar. Safnið vann markvisst að verkefnum á sviði strand- og sjávarminja og setti upp fjölmargar sérsýningar með áherslum á því sviði, bátaeignin var komin á annan tuginn. Árið 2008 glöðvagnaði safnið við tilkynningu um að það hefði hlotið hin íslensku safnaverðlaun, sem afhent voru á Bessastöðum þá um sumarið. Í niðurstöðu dómnefndar sagði m.a. að Byggðasafn Vestfjarða væri einstakt safn í sinni röð, staðsett í Neðstakaupstað, byggðarkjarna sem myndar elstu heild húsa á Íslandi. Þá sagði að Byggðasafn Vestfjarða hefði átt þátt í varðveislu þessara merkilegu húsa með þeim hætti að til fyrimyndar væri og í Neðstakaupstað hefði tekist að skapa andrúmsloft sem vitnar um

atvinnuhætti fyrri tíma. Jafnframt benti dómnefndin á að Byggðasafn Vestfjarða leggði áherslu á að safna bátum og bátavélum og hefði farið þá leið í varðveislu báta að halda þeim sjófærum og stuðla þannig að því að viðhalda verkþekkingu við bátasmíðar. Safnið hefði líka umsjón með elsta slipp landsins þar sem unnt er að standa að viðhaldi báta. Það verður að segjast eins og er að þessi viðurkenning kom safnfólki hér vestra verulega á óvart eftir áralangt strögg.

Árið 2011 fagnaði safnið sjötíu ára afmæli sínu. Safnmenn höfðu gerst sekir um að gleyma tveim tugum þar á undan og voru því fullir iðrunar en ákveðnir í að bæta það upp með hófstílltum metnaði. Það dreifði vissulega álaginu að á sama tíma hélt þjóðin upp á 200 ára fæðingarafmæli óskabarns þjóðarinnar, Jóns Sigurðssonar. Byggðasafn Vestfjarða lét sitt ekki eftir liggja og fór í samvinnu við Víkina – Sjóminjasafn í Reykjavík um sýningar í söllum sínum á sjómannadaginn. Sýningarnar fjölluðu um fiskveiðar og sjósókn og var byggð á kveri afmælisbarnsins Jóns Sigurðssonar „Lítill fiskibók“ sem kom út árið 1859. Afmælishátíð safnsins var svo haldin fagran júlídag og hófst með rækjuveislu um miðjan daginn, en svo var efnt til saltfiskfagnaðar um kvöldið. Um haustið var svo blásið til veislu í Víkinni í Reykjavík til að slutta farsælu samstarfi safnanna það árið. Síðustu tíu árin hefur starfsemi byggðasafnsins vaxið ár frá ári og aðsóknartölur hafa jafnt og þétt hækkað og áætlað er að safnkosturinn losi rúmlega 20 þúsund

Jón Sigurpálsson

muni. Eitt er það þó sem veldur áhyggjum í þessari velgengni, en það er að Íslendingar nenna ekki að heimsækja söfn nema að viðburðardagskrá fylgi með. Í tilfelli Bygðasafns Vestfjarða skýrist aukinn gestafjöldi eingöngu af komum erlendra ferðamanna og þá helst vegna gesta af skemmtiferðaskipum. Til að mæta þessari þróun hefur safnið farið ýmsar leiðir sem þó eru ekki á kostnað upphaflegra markmiða safnsins. Ég hygg reyndar að flestir safnmenn upplifi þetta sama, að eini möguleikinn til að vikka starfsemina sé með formerkjum menningartengdrar ferðamennsku í bland við viðburði.

Rekstur safnsins og fjármálaumsýsla er á höndum Ísafjarðarbæjar. Í stjórn safnsins sitja sveitarstjórar sveitarfélaganna þriggja, en formenn bæjarráða Ísafjarðarbæjar og Bolungarvíkur og oddviti sveitarstjórnar Súðavíkurhrepps eru þeirra varamenn. Formaður stjórnarinnar er bæjarstjóri Ísafjarðarbæjar, bæjarstjóri Bolungarvíkurkaupstaðar er varaformaður og sveitarstjóri Súðavíkurhrepps er ritari. Stjórnin skal hittast að lágmarki tvisvar til þrisvar á ári og hefur það megin hlutverk að hafa eftirlit með fjárhag safnsins og samþykka fjárhagsáætlun þess, auk annarra lögbodinna verkefna stjórnar. Hlutverk stjórnarinnar verður þannig að megin uppistöðu fjármálalegt og stefnumótandi en ekki faglegt. Stjórn safnsins starfar í samræmi við siðareglur ICOM. Forstöðumaður situr fundi stjórnar og hefur þar tillögurétt og málfrelsi. Þótt geymslumál safnsins hafi komist í gott horf með húsnæðinu sem vígt var árið 2005 þá er enn þröngt um sýningaradstöðu. Þau mál eru hins vegar nú komin í ágætan farveg og er stefnt að því að hefjast handa við sjálft sýningarhúsnæðið innan skamms. Ýmsar þreifingar hafa verið í gangi með samnýtingu og einnig samstarf við aðra aðila. Þær hugmyndir hafa allar það eina markmið að vera safninu til eflingar.

Framtíðarstefna safnsins er að feta þann stíg sem upphafsmennirnir mörkuðu. „Í eðli sínu eru söfn leiðinleg“ lét greinarhöfundur hafa eftir sér í ungæðislegu viðtali (Í eðli sínu eru söfn leiðinleg, 1995, bls. 3). Eins vafasöm og fullyrðingin er þá er inntakið hennar að safn er líkt og hráefni til listsköpunar. Safn er eins og litaspjald og trönur málalans - svo dæmi sé tekið. Á strigann er sagan sögð. Það getur farist illa úr hendi eða svo vel að eftir því sé tekið. Safn á að vekja tilfinningar sem fólk upplifir í fegurð eða ljótleika sínum - segja sögu. Sögu sem fólk tekur þátt í og vekja spurningar. Sögu sem fólk vill kafa dýpra í - fá einhver svör við. Saga sem fólk tekur þátt í og er óhætt að segja að það sé saga Bygðasafns Vestfjarða.

Heimildaskrá

Bárður G. Tómasson. (1939, 16. desember). *Sexæringar*. Vesturland, bls. 196.

Böðvar Guðmundsson. (2014, 2. maí). *Hvernig leit veröldin út fyrir 110 árum? Erindi við opnun sýningar um Guðmund skáld á Kirkjubóli*. Safnahús Borgarfjarðar.

Frá Bygðasafni Vestfjarða. (1958). *Vesturland*, bls. 3.

Hannibal Valdimarsson. (1954). Bygðasafn Vestfjarða aðaláhugamál Vestfirðingafél. Alþýðublaðið, bls. 4 og 7.

Helgi Guðmundsson. (1956). Guðmundur Jónsson frá Mosdal myndskurðarmeistari og kennari. Morgunblaðið, bls. 23.

Í eðli sínu eru söfn leiðinleg. (1995, 10. ágúst). Bæjarins besta, bls. 3.

Jóhann Gunnar Ólafsson. (1956). Bygðasafn Ísfirðinga. Ársrit Sögufélags Ísfirðinga, 1(1), bls. 108-116.

Jóhann Gunnar Ólafsson. (1958). Bygðasafn Vestfjarða. Ársrit Sögufélags Ísfirðinga, 1(3), bls 54-61.

Jón Páll Halldórsson. (1979). Jóh. Gunnar Ólafsson fyrrv. bæjarfógeti. Morgunblaðið, bls. 26.

Sexæringurinn. (1941, 7. júní). Vesturland, bls. 1.

Skjalasafnið Ísafirði. (1940, 2. september). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Bárði G. Tómassyni.

Skjalasafnið Ísafirði. (1941, 14. apríl). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Bárði G. Tómassyni. Skjalasafnið Ísafirði. (1954, 1. febrúar). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Bárði G. Tómassyni.

Skjalasafnið Ísafirði. (1942, 28. febrúar). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Guðlaugi Rózinkranz.

Skjalasafnið Ísafirði. (1956, 11. júlí). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Guðlaugi Rózinkranz.

Skjalasafnið Ísafirði. (1941, 8. október). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Guðlaugi Rózinkranz.

Skjalasafnið Ísafirði. (1956, 2. nóvember). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Guðlaugi Rózinkranz.

Skjalasafnið Ísafirði. (1957, 17. janúar). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Guðlaugi Rózinkranz.

Skjalasafnið Ísafirði. (1956, 20. janúar). Bygðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Guðmundi Jónssyni frá Mosdal.

Skjalasafnið Ísafirði. (1956, 14. júní). Bygðasafn

Vestfjarða. Bréf skrifað af Jóhanni Gunnari Ólafssyni.

Skjalasafnið Ísafirði. (1956, 31. ágúst). Byggðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Jóhanni Gunnari Ólafssyni.

Skjalasafnið Ísafirði. (1958, 15. nóvember). Byggðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Jóhanni Gunnari Ólafssyni.

Skjalasafnið Ísafirði. (1957, 24. janúar). Byggðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Jóhanni Gunnari Ólafssyni.

Skjalasafnið Ísafirði. (1956, 19. maí). Byggðasafn Vestfjarða. Bréf skrifað af Kristjáni Edjárn.

Skjalasafnið Ísafirði. (1956, 30. apríl). Byggðasafn Vestfjarða. Fundagerð bæjaráðs um fjárhagsmál.

Skjalasafnið Ísafirði. (1941, 23. júlí). Byggða- og sjóminjasafn Vestfjarða. Fundagerðabók Byggða- og sjóminjasafns Vestfjarða.

Skjalasafnið Ísafirði. (1947, 29. janúar). Lög um viðhald fornra mannvirkja og um byggðasöfn.

Skjalasafnið Ísafirði. (1943, 6. júlí). Byggðasafn Vestfjarða. Úrdráttur úr fundagerð bæjaráðs.

Skjalasafnið Ísafirði. (1941). Brunabótafélag Íslands. Vátryggingaskírteini nr. 4525.

Vestfirðingabók. (1942, 9. maí). Skutull. bls. 72.
Vestfirðingabók og byggðasafnið. (1942). Vesturland, bls. 1.